

УДК811.161.2'42:244

ORCID0000-0001-7768-9668

ЯРИГІНА Вікторія Володимирівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки Національного університету цивільного захисту України

ЕМОЦІЙНО ЗАБАРВЛЕНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКИХ ПРОПОВІДЯХ

У статті досліджено питання про використання емоційно забарвленої лексики в сучасних українських проповідях. Автор виокремлює експресивну лексику, що називає певні емоції та переживання. Такі слова є інгерентно експресивними. У статті серед емоційно забарвленої лексики вагоме місце відводиться словам, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент, актуалізований у контексті, набуваючи позитивної або негативної конотації. Автор висвітлює таку емоційно забарвлену лексику, яка, без сумніву, надає жанру церковно-релігійного красномовства емоційності, експресивності й виразності.

***Ключові слова:** проповідь, експресивність, конотація, експресема, жанр церковно-релігійного красномовства.*

Постановка проблеми. Останнім часом серед населення спостерігаємо зростання зацікавленості до релігійного життя, зокрема до жанрів церковно-релігійного красномовства, серед яких особливе місце посідає проповідь. Усім відомий той факт, що священик промовляє проповідь для багатьох слухачів. Звичайно ж, не всі слухачі є високоосвіченими і добре знають релігійні вчення. Тому мова казань повинна бути простою, зрозумілою для широкого кола слухачів. Вони мають бути емоційними, експресивними, а також цікавими, захоплювати слухачів. Сучасні українські казання повинні духовно впливати на слухачів. Жанр церковно-релігійного красномовства містить у собі поради, розвиває світогляд і знання парафіян. На сьогодні недостатньо вивчена мова українських проповідей. Це питання не до кінця розв'язане, а отже, *актуальне.*

Мета статті – виявлення емоційної та експресивної забарвленості лексики в сучасних українських проповідях. Для досягнення поставленої мети висунуте таке конкретне **завдання**: проаналізувати емоційно забарвлену лексику, притаманну проповіді як жанру церковно-релігійного красномовства. **Об'єктом** дослідження є емоційно забарвлена лексика, яка зазначена в українських казаннях. **Предмет** дослідження – мова сучасних українських проповідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Провідну роль у створенні експресивності тексту, зокрема проповідницького, як відомо, відіграє експресивна лексика. В. Виноградов зазначав: «Слова перебувають у безперервному зв'язку з усім нашим інтелектуальним й емоційним життям... Слово є одночасно і знаком думки мовця, і ознакою всіх інших психічних переживань, що входять у завдання й наміри повідомлення» [1, с. 21]. Учений підкреслює, що слово фіксує в собі не лише суб'єктивну, а й суспільну оцінку: «Слово переливає експресивними барвами соціального середовища. Відбиваючи особливість (індивідуальну або колективну) суб'єкта мови, характеризуючи його оцінку дійсності, воно кваліфікує його як представника тієї чи тієї соціальної групи» [1, с. 21].

Експресивну й емоційну лексику в контексті загальних питань лексикології і семасіології в українській мові досліджували І. Білодід, С. Єрмоленко, М. Жовтобрюх, М. Кочерган, Л. Лисиченко, В. Німчук, Л. Полюга, В. Русанівський, О. Тараненко та ін. Зі стилістичного погляду її вивчали В. Ковальов, В. Чабаненко, Л. Ставицька та ін. А. Бурячок уперше в українському мовознавстві дослідив особливості вживання оцінної лексики в усному літературному мовленні. На думку вченого, до емоційно-оцінної лексики належать вигуки, інтимні звертання, слова із суфіксами зменшеності, пестливості, згрубілості та ін. [2, с. 77].

«Українська мова : Енциклопедія» подає визначення: «емоційна лексика – слова, що мають у своєму значенні компонент оцінки, виражають почуття, позитивне чи негативне сприйняття дійсності. Як виразник

емотивної функції мови емоційна лексика характеризує ситуацію спілкування, соціальні відносини, психічний стан мовців» [3, с. 171–172].

В. Чабаненко справедливо зауважує, що лексеми, пов'язані з вербалізацією емоцій, посідають важливе місце в лінгвостилістичній системі будь-якої мови. «Щодо сучасної української загальнонародної мови, то в ній функціонують емоційні слова двох типів: 1) такі, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції; 2) такі, що виражають і поняття, і емоції водночас» [4, с. 147].

Виклад матеріалу. Зрозуміло, що експресеми першого типу найбільше характерні для усного побутового мовлення, нас же цікавлять ті лексеми, що мають поняттєву основу, на якій ґрунтується значення експресеми. Услід за В. Чабаненком дотримуємося думки, що емоційні лексеми з чіткою поняттєвою основою розподіляються на 1) ті, що називають (позначають) певні емоції та переживання; 2) слова, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент [4, с. 148].

Лексеми-представники першої підгрупи (*любов, любити, ненависть, жадібність, сум, радість, лютувати* та ін.) характеризуються потужною інгерентною експресивністю, позначаючи певні емоції (*любов, гнів, заздрощі, злобу, роздратування* та ін.): *Полюби Господа Бога твого всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією думкою твоєю. Це є перша і найбільша заповідь, – навчає Ісус Христос* (Патріарх Філарет (Денисенко); *І той, хто зрікається власного гріха, бореться з ним, здобуває ту любов, якої від нього чекає Господь* (протоієрей Петро (Дмитрук); *Якщо моя душа переповнена гнівом, заздрощами, непокорю, нечистими думками, хіба можу я говорити про те, що люблю Бога і ближнього свого?* (протоієрей Петро (Дмитрук); *А тепер, браття і сестри, уявіть ситуацію, коли спокуса виникає не в мене із середини, а від когось. Скільки тоді в моїй душі виникає неприязні, злоби, роздратування, образ!* (протоієрей Петро (Дмитрук); *Острів, де він перебував... кілька місяців не знав тайфунів, які лютували довкола* (архієпископ Ігор (Ісіченко).

Дослідники абсолютно справедливо стверджують, що в переході експресивно нейтрального слова до розряду експресем провідна роль належить контексту. Зокрема З. Франко зазначає: «Тільки в контексті більшість зі слів набувають емоційного забарвлення. Деяким лексичним групам емоційність внутрішньо притаманна, інші набирають емоційного заряду від суміжних з ними в контексті слів» [8, с. 21–24]. Підтвердженням сказаному, очевидно, може бути ілюстрація з проповіді, де слово *хворіти* має інгерентну експресивність, а слова *розлучатися*, *пити* є адгерентно експресивними і виявляють негативне емоційне забарвлення в контексті: *Як часто нам з вами доводиться не тільки тут, у церкві, але й кожному з нас у своєму світському колі спілкування зустрічати людей, які шукають шляху до церкви з єдиної причини: щось сталося погано дома, ніби пороблено, діти хворіють, син розлучається, зять п'є* (архієпископ Ігор (Ісіченко)).

Серед слів другої підгрупи, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент, в українських проповідях функціонують як лексичні одиниці з позитивною емоційно-оцінною конотацією (*солідарність*, *сподвижник* та ін.): *Молимося про те, щоб ми навчилися покладатися на Бога, на свою віру, на свої відчуття любови до ближнього, на національну солідарність, брак якої ми відчуваємо в цей час найбільше* (архієпископ Ігор (Ісіченко)), так і лексика з негативною емоційно-оцінною конотацією. При цьому в українських проповідях уживають книжні лексеми на позначення понять, пов'язаних з релігією (*законники*, *книжники*, *фарисеї*, *фарисейський*, *поганин* та ін.): *Суперечки з законниками, іродіанами і садукеями завжди закінчувались їхньою поразкою* (Патріарх Філарет (Денисенко)); *Христос витримав переслідування від первосвящеників, книжників і заздрісних фарисеїв, які домагалися в Пилата засудити Господа на смерть, звинувативши Його в богохульстві* (митрофорний протоієрей Богдан (Яким)); *У цьому сяйві світла, яке йде від нас, у нашому сповіданні віри в світі і полягає наше покликання як християн, а не в фарисейському демонструванні зовнішніх знаків релігійності* (архієпископ Ігор (Ісіченко)); *Хто не шанує*

людину, той не християнин, той до християнської культури не належить, той – **поганин!** (митрополит Іларіон (Огієнко), лексеми на позначення цілком світських понять (*дефолт, окупант, концтабір* тощо): *Нас уже переконують, що ми займаємо перше місце в світі серед кандидатів на **дефолт!***(архієпископ Ігор (Ісіченко); *Проти Христа, проти християнства ними ведеться боротьба, яка час від часу лише змінює форми і методи: від спроб розчинити християнство у різноманітних **сресях** до відвертого, неприхованого **христоненависництва**, підкріпленого **концтаборами, тортурами, глузуваннями й гоніннями** християн і православного духовенства* (протоієрей Петро (Дмитрук); *Всі **окупанти** прикриваються одними й тими ж гаслами визволення поневоленого народу від рабства; всі **окупанти** шукають легковірних і пристосуванців, аби використати їх зі своєю метою*(архієпископ Ігор (Ісіченко).

К. Святчик робить спостереження, зроблене стосовно експресивності книжних лексем: «Виразність слів зберігається або тому, що вона сильна і не піддається «зношуванню» (ідіоми, лайлива лексика, жаргон, сленг), або тому, що експресивні одиниці вживаються надто рідко і не встигають обезбарвитися (конфесійна, висока лексика)» [11, с. 7–8]. Зауважимо, що наведене міркування висловлене стосовно газетного дискурсу, однак значною мірою, як видається, воно справедливе й відносно релігійних текстів, зокрема проповіді. Хоча, безперечно, повною мірою експресивний потенціал релігійної лексики реалізується тоді, коли її вживають у публіцистичних текстах, що підтверджує думку про взаємодію й близькість релігійного й публіцистичного дискурсів: «Якщо раніше використання високої лексики пов'язувалось із вираженням позитивно-оцінної експресії, яка надавала висловленню урочистий, патетичний характер, то зараз цей пласт лексики служить для реалізації зовсім інших інтенцій: іронії, гротеску, сарказму, створення різного контрасту. Висока лексика, як і просторіччя, є засобом концентрації уваги читача на незвичайності, відмінності від загального фону висловлювання» [11, с. 15].

Як засвідчує фактичний матеріал, більшість експресем має інгерентну інтенсифіковану виразність негативного оцінного плану. У зв'язку із цим В. Чабаненко зазначає: «Пояснюється це, очевидно, тим, що людина в своїй активній боротьбі з усім потворним, злим, ворожим, неприйнятним для її природи та її життєвих ідеалів постійно шукає все нових і нових засобів відповідної мовленнєвої експресії, а відтак постійно збільшує кількість цих засобів» [4, с. 151]. Цю тенденцію простежуємо в більшості експресивних стилів, зокрема в релігійному. При цьому в текстах проповідей превалюють слова зі самодостатнім (загальномовним) емоційно-оцінним змістом і фактично не вживаються слова із ситуативним (функціональним) емоційно-оцінним змістом. Не характерні для проповідей й експресеми, віддалені від літературної лексики (вульгаризми, лайки тощо). Однак у текстах казань фіксуємо поодинокі випадки сленгізмів, які позначені адгерентною експресивністю внаслідок того, що вони є внутрішнім запозиченням: «Експресивний зміст може формуватися також за рахунок внутрішнього і зовнішнього запозичення. Лексичні одиниці, що не характеризуються експресивністю у вихідній сфері вживання, за нових умов функціонування набувають відтінку новизни, а отже, стають експресивними» [11, с. 61]. Наприклад: *Скільки жахливих історій про неповернені борги, перепродаж боргів, „ставлення на лічильник” та різні жорстокі способи стягнення боргів наслухалися ми за останні півтора-два десятки років!* (архієпископ Ігор (Ісіченко)).

Висновки та перспективи дослідження. Отже, емоційно забарвлена лексика посідає провідне місце в створенні експресивності висловлення. Це стосується як лексики, що позначає певні емоції (*любов, гнів, заздрощі, злоба, роздратування* та ін.), так і лексичних одиниць, у значенні яких є емоційно-оцінний компонент, що може бути позитивно (*солідарність, сподвижник* та ін.) або негативно (*дефолт, окупант, концтабір, лицемір, фарисей, зрадник* та ін.) конотованим, причому більшість таких експресем має інгерентну експресивність негативного оцінного плану. У сучасних проповідях

трапляються адгерентно експресивні слова (*розлучатися, пити* та ін.) й поодинокі лексеми-сленгізми, що за умов функціонування в релігійному дискурсі є засобом вияву ефекту новизни і набувають експресивності. У подальших розвідках доцільним вважаємо простежити мовний світ сучасних українських проповідей, зокрема їх емоційно-експресивних засобів.

Список використаної літератури

1. Виноградов В. В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М. : Высшая шк., 1972. – 614 с.
2. Бурячок А. А. Оцінна лексика в українській літературній мові / А. А. Бурячок // Українське усне літературне мовлення.– К. : Наук. думка, 1967. – С. 76– 83.
3. Українська мова : Енциклопедія / [уклад. В. М. Русанівський та ін.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2000. – 750, [3] с.
4. Чабаненко В.А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія / Чабаненко В.А. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002 – 351с.
5. Патріарх Філарет Проповіді, промови, посилення, доповіді, інтерв'ю / Патріарх Філарет. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату. – Т. 7. – 2007. – 798, [2] с.
6. Дмитрук П.С. Благодатний час Покаяння: Проповіді / Петро Савович Дмитрук. – Сміла: Д.: АРТ-ПРЕС, 2006. – 320, [3] с.
7. Архієпископ Ігор Ісіченко Майте любов поміж собою: Збірка проповідей / Архієпископ Ігор Ісіченко. – Львів-Харків: Святогорець, 2010. – 453, [3] с.
8. Франко З. Т. Про експресивну місткість слова / З. Т. Франко // Культура слова : [Респ. міжв. зб. / відп. ред. С. Я. Єрмоленко та ін.]. – К. : Наук.думка, 1979. –Вип. 16. –С. 20– 26.
9. Яким Б. (митрофорний протоієрей). Проповіді на Свята / (митрофорний протоієрей) Богдан Яким. –Луцьк : Настир'я, 2003. – Ч. І.– 462 с.

10. Іларіон (митрополит Вінніпегу і всієї Канади) Християнство і поганство. Чого на світі спокою немає: Проповіді / Іларіон. – Вінніпег: Віра й культура, 1961. – Ч.1. – 64 с.

11. Святчик К. В. Прагматичний потенціал експресивного слова і його реалізація в російській газетній комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / К. В. Святчик. – К., 1997. – 22 с.

References

1. Vinogradov, V. V (1972). *Russian language (grammatical teaching of the word)*. Moscow : Publishing House «Higher School» (in Russ.)

2. Buryachok, A. A. (1967). *Estimated lexicon in the Ukrainian literary language*. Kyiv : Publishing House «Scientific opinion», 76 – 83 (in Ukr.)

3. Rusanivsky, V. M. and others (2000). *The Ukrainian language* : Encyclopedia. Kyiv : Publishing House «Ukr. Encyclopedia named after M. P. Bazhan» (in Ukr.)

4. Chabanenko, V. A. (2002). *Stylistics of expressive means of the Ukrainian language* : Monograph. Zaporozhye : «ZSU» (in Ukr.)

5. Patriarch Filaret (2007). *Sermons, Speeches, References, Reports, Interviews*. Kyiv : Publishing Department of the UOC of Kyiv Patriarchate, 7 (in Ukr.)

6. Dmytruk, P. S. (2006). *The Blessed Time of Repentance* : Sermons. Smila : Publishing House «ART PRESS» (in Ukr.)

7. Archbishop Isichenko, I. (2010). *Have Love Between You*. Lviv-Kharkiv : Publishing House «Svyatogorets» (in Ukr.)

8. Franko, Z. T. (1979). *About the expressive capacity of the word* : Culture of the word. Kyiv : Publishing House «Scientific thought», 16 (in Ukr.)

9. Yakym, B. (Mitrophorus Archpriest) (2003). *Sermons for the Feasts*. Lutsk : Publishing House «Nastyrie», 1 (in Ukr.)

10. Hilarion (Metropolitan of Winnipeg and all of Canada) (1967). *Christianity and paganism. Why isn't peace in the world : Sermons*. Winnipeg : Publishing House «Faith and Culture»,1 (in Ukr.)

11. Svyatchik, K. V. (1997). *The pragmatic potential of an expressive word and its implementation in Russian newspaper communication : Author's abstract for Degree of Candidate of Philology 10.02.02 «Russian language»*. Kyiv (in Ukr.)

YARYHINA Viktoriia Volodymyrivna

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of Language Training

Civil Defense University of Ukraine

e-mail: dlyapayeer149@gmail.com

EMOTIVE LEXIS IN UKRAINIAN SERMONS

Abstract. Introduction. *Recently, among the population, there has been an increase in interest in religious life, in particular, in the genres of church-religious eloquence, among which a special place is preaching.*

Everyone knows the fact that the priest speaks a sermon for many listeners. Of course, all listeners aren't highly educated and they don't know religious teachings well. So, the language of sermons should be simple so that it should be understood by a wide range of listeners. Along with simplicity in the church sermon, it seems that there should be emotionality, expressiveness. Sermons should have a spiritual influence on listeners. Church sermons contain advice. They should be interesting. Sermons develop the outlook and knowledge of parishioners. Today the language of Ukrainian sermons is not sufficiently studied. This question isn't fully resolved, and therefore is relevant.

Purpose. *The purpose of the article is to reveal the emotional and expressive color of the lexis of modern Ukrainian sermons. To achieve the goal such a specific task has been put forward: to analyze the emotionally colored lexis which is inherent in a sermon as a genre of church-religious eloquence. The object of the*

research is emotionally colored lexis, which is mentioned in Ukrainian sermons. The subject of the research is the language world of modern Ukrainian sermons.

Results. *In this article the questions about using emotive lexis in modern Ukrainian sermons have been studied. The author has selected such emotive lexis, which, no doubt, gives this genre of the church-religious eloquence emotionality, expressivity and expressiveness.*

Originality. *In this article the questions about using emotive lexis in modern Ukrainian sermons have been researched for the first time. That's why these questions are original.*

Conclusion. *So, emotionally colored lexis occupies a leading place in the creation of expressiveness of utterance. It concerns both the lexis which denotes certain emotions (love, anger, envy, malice, irritation, etc.) and the lexical units, in the sense of which there is an emotional and evaluative component that can be positively (solidarity, associate, etc.) or negatively (default, occupier, concentration camp, hypocrite, pharisee, traitor, etc) connotated and most of such expresses have the inertial expressiveness of a negative evaluative plan. In modern sermons there are the adherent expressive words (divorce, drinking, etc.) and single slang lexemes which in the conditions of functioning in religious discourse are a means of showing the effect of novelty and become expressive. In further researches it is expedient to trace the world of modern Ukrainian sermons, in particular their emotional and expressive means.*

Key words: *a sermon; expressivity; connotation; express; a genre of church-religious eloquence.*

Надійшла до редакції 11.01.19

Прийнято до друку 11.05.19